CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

ऌ वृर्षै व्याख्यायते। तर्हि तर्कं बाधितत्वैतिकथं। तथात्वेकालात्य ने
यापादेश्त्वप्रसंगादितिचेन्न। बाधितशब्दस्यागरुधार्भस्त्वा
त्। साध्याभावकःपक्षएववर्तमानोनध्यवसितः नवायत
थेति कथमनध्यनवसितत्वमितिचेन्न। तथासतिबाधितेस
त्प्रतिपक्षेवाकेवलव्यतिरेकिण्यतिप्रसंगात्। साध्यासाध
कत्वंनाम साध्यप्रतीत्यजनकत्वं। बाधितसत्प्रतिपक्षौतु
विपर्ययसंदेहजनकावितिचेत् तथासतिविरुद्धादिष्वु
दासस्पत तएवासिद्धेः पक्षएववर्तमानेष्वत्वस्यवेय्यर्थ

११ वदितिवा। यदिद्दस्यत्वंजगतिवर्तमानेष्टिमिथ्यात्वमापाद्येत्तदानुमा
नस्यापिमिथ्यात्वंप्रतिपाद्यदोषेःषात्। अन्यथाव्यभिचारापत्तेरि
तिवाऽपादनात्। नत्वनेनासिध्दिरवोक्तोस्यात्साच प्रागेवोक्तेतिकि
मनेन। नचवाच्यंलिंगाभावमात्रमसिध्दिः। साध्यलिंगव्याप्त्ये सिना
मनुमानोगानामभावोत्रापाद्यतेइतिभेदइति। तथात्वेपिव्याप्त्यसा
सिध्याधनिस्तारादिति। नैवं। अनुमानांगानामसत्त्वापादनमुखेना
साधकत्वस्यात्रापाद्यमानत्वादिति। नाद्दिमुक्तमितितर्कबाधितत्वे
मानध्यवसितइति। नविद्यते अवसितमध्यवसायः साध्यसिध्दि
र्यस्मात्तथोक्तइति। एतेनानुमानमिथ्यात्वंपरस्येष्टमेव तत्कथ
मापादनमितितन्निरस्तंनन्वेवंव्याख्यानेहेतोःकोदोषउक्तःस्या
त्। अनध्यवसितिरिक्रमः। तदर्थमित्यनध्यवसितइत्यस्या

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

कमेवापराधीनप्रकाशः। सोपाधिकं तु पराधीनस्य प्रकाशमपि। ते
नस्वप्रकाशः सोपव्यतिरेकावच्छिन्नस्य स्यादेव द्वन्द्वमेतेति नेन व्यतिरेका
वच्छिन्नस्य सत्त्वे नैकान्तिकता तादवस्थ्यात्। मिथ्यात्वे किं मनेनाप्ति
दि श्लेनव्यतिरेण। प्रत्युत तस्य पक्षतया भागासिद्धिश्च स्यात्। द्वन्द्वमन्यव्यति
नित रेकावच्छिन्ने द्वन्द्वमेव विप्रतिपत्त्यनात्। अत एव यतो वा च इत्यादिश्रुत
योऽप्यन्यथा योजनीयाः। निरुपाधिकरूपे पुनस्तद्वस्थो व्यतिरेका
वृत्तौ
निश्चयः। एकैकं ज्ञानमपि सोपाधिकविषयत्वेन न मोक्षसाधनं
स्यात्। निरुपाधिकविषयत्वे द्वन्द्वत्वापत्तिः। किं [illegible] चद्दा। द्विनेदर्शि
ख्य नेदेवदृष्टोऽपि दृष्ट एव। एवमाविर्भावो नो द्वन्द्वमस्त्वेष्या [illegible] दृष्ट एवेति किं
मनेन। तथापि श्लिष्टेन रूपेण न द्वन्द्वमेतेति चेत्। मा दर्शि [illegible] स्यात् [illegible] निग
द

१ ७ स्वेनावच्छेदकात्मप्रकाशानीतरीयकत्वात्। अवस्थमात्माप्रकाशत्वेऽ
ङ्गीकार्यं। तस्य मानसवेदनीयतायो वृत्तिविरोधात् वेदिकर्मता। मत
रेणापरोक्षस्य स्वसंविदधीनताप्रकाशता विरोधात्। पारिशेष्यात् तः स्वप्र
काशता सिद्धिरिति। तत्रेदं वक्तव्यं। किमात्मनो निरुपाधिकरूपम
पराधीनप्रकाशकमुत सोपाधिकमपि। आद्ये किमनेन अनुकूलप्रति
कूलसंबन्धिनः सोपाधिकस्यापराधीनताप्रतिपादनेन। द्वितीये कर्ता
ऽहमात्मा स्यात्केन स्वप्रवृत्तिप्रसंगात्। सर्वप्रत्यक्षवेद्येत्वब्रह्मरूपे व्यवस्थि
तद्व्यादिस्ववचनविरोधात्। किं चात्मा न पराधीनप्रकाशः इति वृत्ति वि न
षयो न वा। आद्ये द्वन्द्वापत्तिः मूकोऽहमितिवत् स्वक्रियाविरोधश्च।
द्वितीये व्यतिरेकासिद्ध्यासंदिग्धानैकान्तिकत्वं। अन्वयेनानिरुपाधि

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

नेनेन तदभावसंबंधः समर्थितः ॥ तथा च विपरीतत्या प्रसिद्धाभिव
ति ॥७॥ आत्मनोपि द्रव्यत्वादनेकांतिकः ॥ ७ ॥ न केवलं सपक्षस्य कुचिर
जतादेः किंतु विपक्षस्यापि + नोपीति योजना ॥ ननु तद्दूरस्थं प्रागनि
र्वचनीयाभावात्सपक्षाभाव उक्तः उदाने विद्भावः ॥ नाहि तदभावे द्र क
व्यत्वस्य तत्र प्रसक्तिः संभवतीति ॥ सत्यं ॥ अभ्युपगमवादोयमित्यदो
षः ॥ वायनेकांतिको वा ॥ आत्मनि द्रव्यत्वस्य तत्प्रतिसमर्थनात् ॥ अथ
वा मिथ्यात्वं नाभासत्वं वा अनिर्वचनीयत्वं वा सद्विविक्तत्वं वा वक्त
त यं ॥ तत्राद्ये अनिर्वचनीयत्वे साध्ये विरुद्धं सिद्धांत असत्व सद्विविक्तत्वमोर
नेकांतिकमनेनोच्यते ॥ एतेन लक्षणयाविरोधोपि परिहृतः ॥ अ
परआह ॥ नात्मनो द्रव्यत्वं युक्तं ॥ तस्यापरार्थीन प्रकाशत्वात् ॥ त
वा थाहि ॥ समेदमनुकूलं प्रतिकूलमिति विज्ञानस्याविच्छिन्नप्रकाश

तत्रासत्वमपरिसंध्या तादिभयान्नपरेणाभिकृतमिति ॥ वाच्यनिक
विन्यासभेदेनापि अनिर्वचनीयत्वमेव परस्य तत्त्वाभिप्राय ॥ ततो नि
र्वचनीयत्वेन वसपक्षेण भाव्यं ॥ यथानिर्वचनीयासिद्धेः प्रसिद्धिको
पर्व षणसाधुक्तं तत एव सपक्षाभावाद्वयदादिप्रतिकं सर्वविपक्षइति
शुक्तिरजतादौ विपक्षे वर्तमानत्वात्साध्यविपरीत व्याप्त्याविरु
द्धो हेतुरिति ॥ ननु रजतं दृष्टमिति भ्रममात्रत्वादिति शुक्तिरजत
संदेहेऽप्यत्वाभावं वक्ष्यति ॥ अतः कथं न विरोध इति ॥ यथा न वि सर्व
रोधस्तथा तत्रैव वक्ष्यामः ॥ अथवा आत्मनः सत्वादिति वक्ष्य
माणमत्रापि प्रसक्तावकोकनन्यायेन संबध्यते ॥ तत्र सप
भावा क्षादिष्वनेन साध्यसर्वथाभाव उपपादितः ॥ अस्मनोपि दृश्यत्वाद्

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

अनिर्वचनीयत्वहूर्यं त्वस्य प्रपञ्चस्य कमसिद्धेरसिद्धिरेवानङ्कु
भावयंसम मनिर्वचनीयं वादिन्यत्वं हेतुरितिचेन्नान्यतरासि
द्धिः। किन्नो मद्द्रव्यत्वसामान्यं। तद्भास्यवविषयद्रष्टौ वादिप्रति
वादिसम्मतमिति कथमसिद्धिः स्यात्। साधारणप्रयुक्तेहेतो
र्व्वि न्नोपाधिकृतानिराकरणसर्व्वानुमानोच्छेदप्रसंगश्च
नभाव धूमानुमानेपि किमनेनद्देशकालसंलग्नोहेतुः। किं
वेनद्देशकालसंलग्न इतिविकल्प्य आद्ये असिद्धिर्मा द्वि
द्वितीये साधनवैकल्यमितिवक्तुं शक्यत्वात्। तन्नाधिकदृष्टित
भ्रिमेवधूममात्रं हेतुरित्येवपरिहारः। सच समः प्रकृतेप्यन्ति
नन्नाप्यनद्वेवान्तरं तथाहि स्यादेवधूमानुमानेपरिहारः धूम
द्रव्यपि धूमतस्य उभयवादिसम्मतत्वात्। न च समानिर्वच
नीयद्रव्यसमाः द्रव्यत्वसामान्यमुभयवादिसम्मतं यस्मा

मिथ्या·

६ र्थ्यापत्तेश्चेति। प्रतिज्ञानिराकरणानन्तरं हेत्वाभासावसरः। तत्रादौ ६
गदर्शनेन ततो व्याप्तिस्मृतिरथावसरानिचारस्ततोनुमितिरिति तन्नै
वक्रमेण हेत्वाभासौ कारस्थल्न लिशिंतावदाह॥७॥ द्रव्यत्वाभा
दृष्टस्योहेतुः॥७॥ हेतुरिति तदर्थो लिंगमुच्यते परेण हेतुतया अ
भिधानात्वमेवास्य हेतुत्वं न तु वास्तमिति न व्याघातः ४ द्रव्य
तर्हि परेण विपदादिप्रपञ्चस्य नतावत्सत्त्वमंगीकर्तुं शक्यं॥
तत्र द्रव्यत्वस्य वृत्तौ अनैकान्तिकत्वप्रसंगात्। अवृत्तावज्ञानासि
द्धिप्रसक्तेः रतोऽसदेवेति वाच्यं। तथा च द्रव्यत्वाभावोद्धासि
द्धोहेतुः। मा भूत्सत्सद्द्रव्यत्वं। अनिर्वचनीये तु विद्यत एव। अतो
अनिर्वचनीयासिद्धेरेव॥७॥
नासिद्धिरित्यत आह॥७॥ ६

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

६ ने न तथापि परिहारः स्यात्। अनिर्वचनीयस्य स्वरूपतद्वा स्या
त्। असिद्धेः। न चासिद्धांशपक्ष सामान्यसिद्धौ भवति। अ
थवा दृष्टजन्यफलात्र्यमदृष्टस्य समर्पितपरत्वात्। कथं प्रति
याप्यत्वस्य साधारणस्य। अपि विपक्षेषु गीकृतत्वेन अनैका
न्तिकताभावात्। ज्ञानत्वलक्षणस्य फलस्य अन्यत्रैनिराकृतत्वे
न भस्मन्यपि तेदृष्टस्य ताभावादसिद्धो हेतुः स्यात्। ज्ञात्वा नैयायिका
रे विज्ञानमात्रवादिनां द्विविधेषु च दृष्टस्य पक्षत्वेन उभयासिद्धः। असि
द्धो हेतुरिति नयो गविभागः कर्तव्यः। तन्मात्रमासिद्ध एव
हो विभजनीयः। उपपत्तिस्तु पूर्वोक्तानुसंधेया। ननु दृष्टस्य
भावात् सिद्धिर्न तस्यासिद्धत्वं नाम। अतः कथं हेतुर्हेतुमत्ताव
मेवं सामान्यविशेषभावेन दृष्टत्वरूपात्स्वपक्षोऽपि वेपपन्ने न
व्यवहारे वा व्यवहारसाध्य ईदृश दोषः। एवमुत्तरत्रापि बाध्यते

र्थ। व्याप्तिभंगभेदाः विरुद्धानैकान्तिकानध्यवसिताः। तत्र वि
रुद्धो विपर्ययनिश्चयं करोतीति। अनैकान्तिकः संदेहमुत्पादयति।
अनध्यवसितस्तु ज्ञानमेव न जनयति। तदिदं दुष्टं क्रमानुरोधे त
न व्याप्यभावमुद्धारयन्ननु विरुद्धतां तावदाह॥ ७॥ अनिर्व
चनीयासिद्धेः स्वपक्षाभावाद्विरुद्धः। ७ हेतुरिति सर्वत्रा
नुवर्तते। न तु साध्यविपरीतव्याप्तो हेतुर्विरुद्धो उच्यते। न तु स्वपक्षस
त्त्वः। तथा सति केवलव्यतिरेकिणो हेतोरनध्यवसितत्वस्या
पि विरुद्धत्वप्राप्तेः। तत्क धर्मस्य पक्षाभावाद्विरुद्ध इति। कथं वा
निर्वचनीयासिद्धे स्वपक्षाभाव इत्यत आह अनिर्वचनीयमता साध्यत्वेनाभीति
प्रेतो कमिति। भेद॥ हेतुरेवमाप्यते। यावदेतादृशमध्यात्मविक
ल्पासोऽसमानसेति वचनीयमत्वा। हृदयं तथ्यमुपपादितं।

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

८ तत्रासत्वमप्रसिद्धौ तादृशेयात्नपरेणानङ्गीकृतमिति। वास्तवनिक
विन्यासभेदेनापि अनिर्वचनीयत्वमेव परस्याभिप्रायमनात्। ततोऽनि
र्वचनीयेन वसपक्षेणभाव्यं। यथानिर्वचनीयासिद्धेरप्रसिद्धविशे
एवं षणत्वाद्धूकं वतएव सपक्षाभावादुमदादिव्यतिरेकं सर्वविपक्ष इति
रूप्यकिरजतादौ विपक्षे वर्तमानत्वात्साध्यविपरीतव्याप्ताविरु
द्धो हेतुरिति॥ ननु रजतं दृष्टमिति भ्रममात्रत्वादिति रूप्यकिरजत
स्यैर्दृश्यत्वाभावं वक्ष्यामि। अतः कथं न विरोध इति। यथा न वि सत्य
रोधस्तथा तत्रैव वक्ष्यामः॥ अथवा आसंदृश्यत्वादिति वक्ष्य-
माणमत्रापि मिलाव[illegible]लोकनन्यायेन संबध्यते॥ तत्र सप
भावा क्षादिग्रनेन साध्यसर्वथाभाव उपपादितः॥ असनो पिदृश्यत्वादि

६ र्थापत्तेश्चेति। प्रतिज्ञानिराकरणानन्तरं हेत्वानरासावसरः॥ तत्रादौ लि १०
गदर्शनेन ततो व्याप्तिस्मृतिरथ पावसर विचारस्ततोनुमितिरिति तत्रै
वक्रमेण हेत्वाभासौ कारष्यन्न सिद्धिमेतावदाह॥ ॥ दृश्यत्वाभा
द्रसिद्धो हेतुः॥ ॥ हेतुरिति तदर्थो लिंगमुच्यते परेण हेतुतया अ
भिधानमभानत्वमेवास्य हेतुत्वं न तु वास्तवमिति न व्याघातः॥ दृश्य
त्वं हि परेण विपदादिप्रपंचस्य न तावत्सत्यं मंगीकर्तुं शक्यं॥
तत्र दृश्यत्वस्य वृत्तेः अनैकान्तिकत्वप्रसंगात्। अवत्तावज्ञानाभि
प्रसक्तेः रतोऽसदेवेति वाच्यं। तथा च दृश्यत्वाभावाद्धूमसि
द्धो हेतुः। मा भूत्सत्यं दृश्यत्वं। अनिर्वचनीयं तु विद्यत एव। अतो
नासिद्धिरित्यत आह॥ ॥ अनिर्वचनीयासिद्धेरेव॥ ॥

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

मि
८ स्वनयाथातद्विदोपप्रसंगेऽविद्यायाः किमु व्यवहारसत्तः प्रपंचस्येति।
तदनुपपन्नं तथासति प्रपंचस्य व्यावहारिकसत्तास्वीकारवैय्य
र्थ्यप्रसंगात्। निषेधप्रत्ययस्य तत आश्रयत्वे विधिप्रतीतितः कस्मान्न
स्यात्। नहि विधिनिषेधयोर्वस्तुत्वे कश्चिद्विशेषः।२०। तेन स्वात्यंता
ना भावसमानाधिकरणतया प्रतीयमानत्वं मिथ्यात्वमिति निर
द स्तं। तदेतदाहुः तास्त्वात्निर्वचनीयत्वाभ्यां न वहिःकृतमिति न
पृथगात्रीक्य दूषितं। नन्वाश्रयासिद्धिरस्माकं न दोषः। परोऽपि
तथांगीकुरुते। निरूपाख्यमप्याश्रयत्वेऽस्पृक्तत्वात्। तत्कथं तदु
मध्यापि द्भावनं। इत्थं परोक्षेऽप्यास्यमात्रेण तथागतमतमनुसृत्य तथा
हा... तथापि नाशोऽसिद्धात्।... अतत्त्वे निरूपाख्यस्यापि
४ प्रतीत्यंगीकारप्रसंगात्। प्रपंचस्य व्यावहारिकसत्तास्वीकारवैय्य

५ तासाधने तु गगनारविंदस्याश्रयत्वाभसत्ताविरहात्। अपि ना
तु निरूपाख्यत्वादिति चेन्न। तथासति त्रात्र गगनारविंदादि
सत्ताप्रतीतौ तत्र श्रुतिभिः। तासाधने आश्रयासिद्धिर्नोद्भाव्ये
तं। अस्त्वेवमंगीकारे वैकल्पितत्र भविष्यतीति चेन्न। काल्पनि
कीगसाकल्यस्य सर्वत्र सौलभ्यात्। तथा च साधन तद
भावनियमो न स्यात्। वाद्याद्यभ्युपगमेन नियम इति चेन्न।
कथाभासप्रबंधे असत्साधनदूषणयोरपि सत्वप्रसंगात्। किं
चैवं सति प्रकृतानुमानस्यापि न तत्त्वावेदकत्वं स्यात्। गगनार
विंदस्यापरोक्षप्रतीतिर्नास्तीति चेन्न। तथा सत्यतींद्रिय
प्रपंचभागस्याश्रयत्वं स्यादिति। यदप्युक्तं निषेधप्रत्यय
तोऽप्याश्रयत्वं संभवति। यथा वंध्यासुतो न वक्तेति। अन्यथा स्व
५

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

नोपीतिचेन्न। अस्तु वा वह्न्याश्रयासिद्धिः संदेहेप्यनुमानमस्तु। धर्म्यसि
द्धेः। व्यावहारिकसत्तास्वीकाराद्वाश्रयतो न पर्यनीकार। तन्नेत्यादि किन्तु व्या
निर्वाहि वहारिकीसत्ता यदि व्यवहारहेतुस्तदासिद्धनिःक्षमो हेतुः। व्यर्थत्वं चेया
प ति वहारिके विशेषणं सत्ताभंगीकृत्य पुनस्तन्निषेधे पारमार्थिकसिद्धा
तस्य। पारमार्थिकसत्त्वमेव निषिध्यते न तु व्यावहारिकी सत्तेति चेन्न
तु। किमिदं पारमार्थिकत्वं नाम। अव्यावहारिकत्वमिति चेत्
निषिध्यते न नो हानिः। अबाध्यत्वमिति चेन्न। अबाध्यत्वनिषे
धो बाध्यत्वमेव विना तन्न सत्तानिषेध इति कुतो व्यावहारिकीस
त्तापि। इतरेतराश्रयदोषो वा स्यात्। सिद्धसत्ताव्यवहा
रिकी सत्तेति चेन्न। तथा सति नास्ति सत्तेत्यनाश्रयतेव। ननु प्र
तीतिगोचरतामात्रेणाश्रयतोपपत्तौ किं सत्तया। सुरभि

टीका

ग्र.स.

४ सत्किं। तदन्याप्तेरसिद्धसाधनतैवा। सत्त्वमबाध्यबाध्यत्वमित्येति। तदि
भ वेक इति चेन्न। तर्हि बाध्ये विकल्पः। अन्यथाविज्ञातस्य सम्यग्विज्ञाने
नेत्यसिद्धसाधनतैव। क्षणिकत्वादिनाविज्ञातस्याक्षणिकत्वादिना भि
त धकज्ञानविषयस्य अस्मरणीकृतत्वात्। प्रतिपन्नोपाधौ त्रैका
लिकसत्त्वताप्रतिषेध इति चेन्न। सत्यताया एवाबाधाप्रनिरूपणा
त्। किं नैव सति अत्यंतासत्त्वमेव प्राप्तमित्याश्रयासिध्यादिदोषा
स। किंनैव सति अत्यंतासत्त्वविधिरिति चेन्न। स
त्तानिषेध एव क्रियते। नासत्त्वविधिरिति चेन्नो। स
वृत्तिः सत्त्वनिषेध एव क्रियते नासत्त्वविधिः। भावाभावेपि सत्यत्वनिषेध इति न
सतस्या सत्त्वनिषेधात् पारमार्थिकस्याभावात्। भावेपि सत्यत्वनिषेधे
वाश्रयासिद्धिः स्यात्। असत्त्वमन्यत्र प्रत्यक्षप्रमाणसत्ता
भावइति चेन्न। नियामकाभावात्। समर्थितरादि ४

३ दसद्वैलक्षण्यमिथ्यात्वे सिद्धसाधनता ॥ ८ ॥ प्रतिज्ञादूषणप्रस्तावात्साधनत्वा
दोत्रेप्यसाधन ॥ कारणसाधनत्वे हेतुदूषणं स्यात् ॥ सदसद्वैलक्षण्यमिथ्या
त्वं गङ्गीकुर्वमाणो मतं सद्विलक्षणं सद्विलक्षणं चेति प्रतिज्ञार्थः
स्यात् । तत्रासद्वैलक्षण्यं प्रपञ्चस्यास्माभिरङ्गीकृतमेवेति सिद्धसाध
नता भवति ॥ ननु सद्वैलक्षण्येन सहासद्वैलक्षण्यमत्र साध्यते तत्कथं
नैष दोष इति चेन्मैवं ॥ नहि सिद्धमसिद्धेन सहोच्यमानं मसिद्धं भवति ॥
सद्वैलक्षण्यविशिष्टासद्वैलक्षण्यसाधनाददोष इति चेत् । तथा
पि सिद्धसाधनत्वेव । सतोपि सदन्तरवैलक्षण्याङ्गीकारात् । सदस
द्वैलक्षण्यं नाम सदसत्त्वानाश्रयत्वमिति चेत् । तथापि न सिद्धसा
धनताभानिस्तारः । सर्वैकस्वभावस्य प्रपञ्चस्य सदसत्त्वानङ्गीका
रात् । प्रत्येकमुभयानाश्रयत्वमिति चेत् । तथाप्यसत्त्वानाश्रयत्वे ३

न सिद्धसाधनता तादवस्थ्यमिति । विशिष्टसाधनाददोष इति चेत् ।
तथापि देशकालपरिच्छिन्नेषु घटादिषु व्यवस्थाश्रयणेन सि
द्धसाधनतैवेति । अथैवं ब्रूयात् ॥ यादृशं सदसद्वैलक्षण्यं
सद्वादिनाम निष्टं तन्मिथ्यात्वमिति चेत् । तत्राप्येतदेवोत्तरं ।
तथाहि । सदसद्वैलक्षण्ये मिथ्यात्वे गङ्गीक्रियमाणे सति असिद्ध
साधनता । अत्र सिद्धविशेषणात्तत्स्वीकृत्य तीति । एतच्चोद्यं त
त्प्रदेशप्रस्तावे वक्ष्यामः । सर्वत्रासद्विलक्षणत्वसाधनवैयर्थ्यं
चासत्त्वविवक्षा मिथ्यात्वस्य साध्यत्वान्नोक्तदोष इति चे
न्न । समानरविवेकाङ्गीकारेण सिद्धसाधनत्वात् । सत्यतानाश्रय
त्वं सत्त्वविवेक इति चेत् । कथं सत्यता नाम । अर्थक्रियासाम
र्थ्यादिलक्षणा चेत् तदनाश्रयत्वे साधने परस्यापसिद्धौ तत्र

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

श्रीकृत्वादिति। स्यादेतत्। न वयं मिथ्यात्वं नाम सत्त्वं भगमनङ्गसमसमप्रपंचमात्र
यात्रा ये न सा ध्यथमस्याश्रया सिद्धिरपसिद्धान्तो वा स्यात्। तथार्हि अनिर्वच
नीयमेवास्तु तत्राह ।।६।। अनिर्वचनीयत्वे अप्रसिद्धविशेषणत्वं ।।६।।
पक्ष पक्षाद्यनुवर्तते। अत्रैषदेशमदेकदेशो धर्मप्रपञ्चो लक्ष्यते। अप्र
सिद्धविशेषणत्वमित्यभिमतम् व्याख्या। अनिर्वचनीयत्वं हि निर्वचना
नर्हमुच्यते। नचैतत्क्वापि तदनुमानात्सिद्धं। सर्वस्यापि निर्वचनार्हत्वा
त्। अन्यथा स्वव्याघातो मूकता वा स्यात्। अतो निर्वचनीयत्वाभिधाने
विगतस्या
पक्षे अप्रसिद्धविशेषणो भवति। अयमपि + मिथ्यापदेन + वच्चमनि
ननु मित्तादोषइति ज्ञातव्यं। सदसद्विलक्षणमेव मिथ्यात्वं ब्रूमो नाम सत्वं। एत
देवानिर्वचनत्वमनिर्वचनीयत्वं नाम। न तु निर्वचनानर्हत्वं। अतो नाप्रसिद्धविशेषणदोष इति तत्राह ।।६।। स
+ सर्वथा +

२ नोक्तिनाम तन्मतं दूषणमिति सूचयता नुक्तोपालंभोयं परेणाप्रपंचासत्वस्या
साधनादिव्यासक्तिनिरस्तं भवति ।। ननु जगतोऽभावादिति हेतुरसिद्ध
श्चासिद्धं परस्यासिमतं किमप्रसिद्धविशेष्यता करिष्यति। असिद्धश्च
तथापि अप्रसिद्धाश्रयत्वं साधकाभावादिति चेन्न। मेवं। यदि जगद
भावाविनसाध्यते तदा जगतोऽभावः साध्यधर्मस्याश्रयः प्रसिद्धः स्यात्।
ततश्च विशेष्याभावाद्विशेष्याभाव इति प्रतिज्ञार्थो बाधितः स्यादित्येवं प
ह रोगीतिम परस्य दोषोद्भावना। मिथ्यात्वेन किमसदुच्यते उतान्य
त्किमपीति विकल्पेनोपक्रमात् छलप्रसंगः ।। मिथ्याणां कथाक्रमसिद्ध
णार्थविकल्पः। अथवा जगतोऽसत्वप्रतिज्ञानेऽप्रसिद्धमतेनाचष्टे।
तथाहि। पक्षः प्रतिज्ञार्थः प्रपंचस्य असत्वलक्षणः स आश्रयासिद्धः ।।
आश्रयः सिद्धोनः तदाश्रयेण कथाप्रवृत्तेस्तस्मिन्न सिद्धः। तद्द्रूष्य इति
यावता कुतः जगतोऽभावात्। अभावत्वेन असद्विलक्षणत्वेन परेणा

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

a2; 12 R68 JAY N?

पूर्णप्रज्ञ ग्रन्थालयः

ग्रन्थनाम मिथ्यात्वानुमानखंडनटीका

ग्रन्थकर्ता जयतीर्थः

लेखकः 1X20 पत्र

लेखनकालः ग्रन्थपरिमाणं २० पत्राणि

सामान्यसंख्या ४ विशेषसंख्या

Acc No 3651

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

मि.

१९ न

420

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

त्वाभिव्यंजकेलिंगवचनेनप्रसिद्धः। तथाप्यर्थस्यैवविवक्षितत्वात्तल्लक्षण
मेवोक्तमित्यर्थे वर्तते॥ ७॥ निदर्शनं दृष्टान्त ४॥ ७॥ निदर्श्यते साध्य
साधनैर्भयोर्व्याप्तिर्यस्मिन् तन्निदर्शनं। व्याप्तिग्रहणस्थलमिति यावत्।
तद्वचनाद्यः न मुदाहरणं प्रसिद्धमनेतायस्मादाद्यश्लोक्येनेदं प्रकरणं
मा कृतवानाचार्यौ तेनानुतप्रणोश्चापि प्रणयन्ति॥ ८॥ योदृश्यतेसदानं
दनित्यस्य कस्मिंदासनः॥ निर्दोषादिनिह्लेकत्वाद्या गुणैर्वेदेरमाप
ति॥ ८॥ दृश्यतइत्यनेनदृश्यतेत्वन्ययाबुध्येत्यादिश्रुतिसूच्यति।
तेनयद्गुकमात्मनोपिदृश्यत्वादिति तद्रूपपादितं च। दृश्यते चेद्रूपा
दिमत्वेनानित्यत्वं प्रसज्यतइतिचेन्न। निर्दोषैर्दृनित्याभिव्यक्त श्रा
ज्ञानात्मकत्वेऽजडत्वात्। तदाहसदानंदेति। इत्थंभूतलक्षण

प्रि. खं.टी.

१९ नधर्मवत्त्वात्तद्व्युदासार्थंसाध्यग्रहणं। समानधर्मग्रहणपक्ष
व्युदासार्थं। समानेत्यर्थश्च। साध्यत्वमपहायसाक्षाद्दृष्टेतिमात
प्रसंगः। शेषपूर्ववत्॥ ७॥ साध्यविपरीतधर्मविशिष्टोपि
पक्ष ४॥ ७॥ विपरीतोविरुद्धः। यथाग्निमत्त्वसाधनेनिरग्नि
मत्त्वं तेनपक्षसक्षव्युदासः॥ ७॥ पक्षगवनप्रतिज्ञा॥ ७॥
नन्वेवंसतिपक्षइत्यादेःप्रतिज्ञात्वंस्यात्। नस्यात्। येनाका
रणयार्थः परंप्रतिप्रज्ञापयिषितः तथातन्निर्देशस्यविव
क्षितत्वात्। अतएवनानिगमनेप्रसंगः॥ ७॥ लिंगंहेतुः॥ ८॥
व्याप्तिबलेनार्थगमकं लिंगं। यद्यपिहेतुशब्दः साधन

शुक्तिरजतस्थलेऽप्यनुवर्तते। चकारो दृष्टान्तद्वयसमानुकर्षणार्थः।
केचित्तु धाराधिरोहमसिद्धार्थं तन्त्रार्थयन्ति। अन्ये तु काले। अप
रकालात्मकमापरिच्छिन्नतायां। एकेन ख्यातिपक्षतायां। केचित्तु ध्वांत
दोषइति। तत्र गुणदोषचिन्तायां। नायमवसर इति सर्वानिरस्तमु
पाधिदोषमाह॥ ॥ प्रमाणविरुद्धत्वमुपाधिः॥ ॥ नन्व
नपणवान्यसंसर्गा। तदेव प्रमाणविरुद्धत्वं। नहि स्वाभिन्यच
समुपाधिः। आप्यमापकभावस्य भिन्नाश्रयत्वादिति। मैवं।
अन्यथा प्रतिपत्तिपूर्वकत्वतदुन्मूलने न सम्यग्बाधोपाधयः। प्र
माणविरोधस्तु विपरीतप्रमाणविषयत्वमात्रमिति भे

...नुपालस्यपो

१८ तद्विरुद्धमिति चेत्। कोऽयं विरोधोऽर्थापत्तिश्चेत्तथाभावगम
कत्। अन्यथासदसद्वैलक्षण्यमपि नांगीकार्यं स्यात्। अविरुद्ध
निषेधसमुच्चयस्यापि विरुद्धता। निषेधसमुच्चयस्याता
त्त्विकत्वान्न विरोध इति चेत्। तर्हि विधिसमुच्चयोऽप्यता
त्त्विक एवांगीक्रियतां। लाघवात्। किंचापरोक्षप्रतीतिवि
षयत्वमुक्तविधयानर्वाच्युक्तिरजतस्याप्यस्तीति कस्यानुपपत्तिः
उत्क्षेपमात्रे चेदसतोऽप्यस्तीति कानुपपत्तिः। विस्तृतमेतदन्यत्रे
सर्वोपप्लववेन॥ ॥ उक्तप्रकारेणाद्वैतस्याभावात्साधनविक
लत्वं॥ ॥ रजतं दृष्टमिति भ्रममात्रत्वादित्युक्तप्रकारेण।

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

तिप्राधान्यात्साध्यवैकल्यं तावदाह॥४॥ शुक्तिरजतस्याप्यनि
र्वचनीयत्वाभावात्साध्यविकलो दृष्टांत॥४॥६॥ किमु तद्दृष्टांते
न जगतइत्यपि अस्यार्थः। असत्वस्यपरेण जगत्यसिसाध
यिषितत्वात् सद्विविक्तत्वादीनां चानिर्वचनीयत्वाबहि
र्भावेसिध्ववस्कित्वात्यानिर्वचनीयत्वाभावादित्युक्तं। साध्य
विकल इति साध्यसमानधर्मविकल उच्यते। न तावच्छुक्ति
रजतं सत्। बाधविरोधात्। नाप्यसत्। अपरोक्षतया प्र
तीत्यनुपपत्तेः। अतोर्थादनिर्वचनीयमेतदिति चेन्न। सत्वा
सतीतिसारसत्वाच्च बाधइति सदसदात्मकत्वेनाप्युपपत्तेः।

ग्रि मि·

खंडटी

१६ गुणिनोः संयोगानुपपत्तौ समवायइव तत्तु द्रव्यस्य समवायसंभवे संयोग
वद्गृहस्थयोः प्रसिद्धसंबंधानुपपत्तावन्य एकः कश्चिद्द्वास्तवः किं न
कल्पनीयः। नहि प्रक्रियापरीक्षयो वस्तुपरीक्षया कुर्यान्।
किंच मिथ्यात्वेपि कथं दृश्यत्वं गगनइव गंधर्वनगरस्य दृशिप्र
पंचस्यारोपितत्वादिति चेत्। तर्हि सर्वैः सर्वं दृश्येत।
न वा केनापि किंचन। इंद्रियसंनिकर्षादिनियामकमिति चेत्।
तर्हि किं मनेनारोपितत्वेन। आकरणासंबंधादिनिबंधनो वि
षयविषयिभाव एवास्तु दृग्दृश्ययोः संबंध इति संक्षेपः॥ अ
थावसरतो दृष्टांतदूषयन् साध्यसिध्यर्थं साधनान्वेषणमि

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

तद्दृष्टमिति योयमनुव्यवसायः स च भ्रम एव न चाभ्रांतिकल्पितेन
विपक्षवृत्तित्वेन लिंगस्य व्यभिचारो भवति। तथा सति सर्वानुमा
नोच्छेदप्रसंगात्। दृग्विषयत्वाभावेपि दृग्व्यावर्तकत्वमौसतोपि शु त्रभ
स्तो क्तिरजतस्यौ नि तदभ्युपगमेन न विरुद्धादिवादविरोधः ॥ नन्वे
नैकान्त्यं दृष्टांतस्य साधनवैकल्यं चाश्रित्य प्रकरणसमप्रवृत्तिरि
ति ताभ्यामेवालं किमनेन। तथा सति हेतुदोषमनाश्रित्य दृष्टां
तदोषाप्रवृत्तेः सोप्यनुनुसंधेयः स्यात्। स्फुटप्रतिभाँवरा स
तस्यारिग्रहे प्रकृतेपि समानं। वस्तुतस्तु नेयमाचार्यप्रक्रिया। विरुद्धा
२५ नैकांत्यादिवत्सोपि कल्पितरीत्या व्यवहार इति ॥ ६ ॥ विमतं सत्यं
प्रमाणदृष्टत्वाद्धि दृष्टं तत्तथा यथा आत्मप्रयोगात् सत्प्रतिसाधनः ॥ ७ ॥

मिथ्या.
१४ द्वा

सत्यं दृश्यत्वाँत्मवदित्यपि प्रयोज्यत्वात्प्रकरणसमः ॥ ८ ॥ विमत
मिति पूर्ववद्व्याख्यातव्यं ॥ सत्यं कालत्रयाबाध्यं ॥ आत्मनोपि
दृश्यत्वस्योपगमादितत्त्वान्न दृष्टांतः साधनविकलः ॥ इत्यपि
प्रयोज्यत्वात्स्वयं च मिथ्यात्वद्वतत्सत्यत्वेपि दृश्यत्वस्य प्रयोजकुरा
क्षमत्वात्। ननु मिथ्याभूते शुक्तिरजते न वर्तमानं दृश्यत्वं कथं प्रपञ्चे
सत्यतासिद्धौ प्रयोजकुरा। कथं त इत्यत उत्पन्नरजतमित्यादि। इदम
व्याकृतं। दृग्विषयत्वं हि दृश्यत्वमभिमतं। यन्निसेकृष्टकरणेनय
ज्ञानमुत्पन्नं स तस्य विषय इत्यनित्यज्ञाने व्यवस्था। रजतज्ञानं
शुक्तिकासन्निकृष्टेनेन्द्रियेणाज्ञातमिति सैव तस्य विषयः। अ
तएवान्यदन्यात्मनावगाहत इति भ्रमः ॥ तथा च नरजा

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

धकताप्रसंगादिति क्रमः। अथ धूमाभासस्यासाधकतानामत्वात् । अपि त्वयासत्वात् । बहुलो धर्मतादिवदाभासविवेकस्यापि कास्यैयोगादिति म ५ न्येत । तदा वक्तव्यं किमनेन लोकानुवदकल्प्यते । उतामतोपसाधकत्वा भिमानात् । न प्रथमः । तदभावात् । लौकिका हि महाह्रदो वह्निमा न् धूमवत्वादिति प्रयोगे ऽसिद्धिमुद्भावयंति । न द्वितीयः । निर्मूल त्वात् । असत्यस्यापि प्रतिबिंबादेर्बिंबादिसिद्धावंगतोपलंभात् । नेति चेन्न । प्रतिबिंबाद्यसत्वासिद्धेरन्यत्रोपपादनात् । सविदृसुषिरादि नादिशानुमानं कथमिति चेन्न । तत्रापि तज्ज्ञानस्यैव साधक त्वात् । ज्ञेयभेदानवच्छिन्नस्य ज्ञानमात्रस्यातिप्रसंगित्वात् न दृव च्छिन्नस्य सिध्यंगतायां तस्याप्यंगत्वमिति चेन्न । दोषवत्रात्से

कार

प्रसंगात् । असिद्धिपरिहारार्थमिति चेन्न । एवं वैयर्थ्यात् । तथा च । असिद्धातिरिक्तः साध्यासाधक इति लक्षणार्थः स्यात् । स च सम्मः प्रकृतेपीति चेत् । तेनानवच्छिन्नसितः । असिद्धिबहिर्भावोऽस्य कथमिति चोदितं । यदा बाधादि प्रतिबाद्निरोरन्यतरदोषात्यालिंगाभावस्तदासिद्धिः । यदा सामर्थ्याविघटनं तदान्यथासिद्धमिति भेदः । प्रकृते तर्कस्याधिकासंपुरस्कारेण प्रवृत्ते दोषद्वयं ॥ नन्वेवं सर्वजनस्य संकीर्णताप्रसक्तश्च सिद्धेति । ननु कथम सत्यस्यासाधकत्वं तथा सति धूमाभासस्यासापि सा

र्सी वृत्तौ व्याख्यायते। तर्हि तर्कबाधितत्वमिति कथं। तथात्वे कालात्य ने
यापदिष्टत्वप्रसंगादिति चेन्न। बाधितशब्दस्य विरुद्धार्थत्वा
त्। साध्यासाधकः पक्षएव वर्तमानो नध्यवसितः न चायंत
थेति कथमनध्यवसितत्वमिति चेन्न। तथासति बाधितेस
त्प्रतिपक्षे वा केवलव्यतिरेकिण्यति प्रसंगात्। साध्यासाध
कत्वं नाम साध्यप्रतीत्यजनकत्वं। बाधितसत्प्रतिपक्षौ तु
विपर्ययसंदेहजनकाविति चेत्। तथासति विरुद्धादिष्व
दसस्मत तएवसिद्धेः पक्षएव वर्तमानत्वस्य वैयर्थ्य

वदितिवा। यदिदं रूप्यत्वं जगति वर्तमानं तन्मिथ्यात्वमापादयेत्तदानुमा
नस्यापि मिथ्यात्वं प्रतिपाद्ये दविशेषात्। अन्यथा व्यभिचारापत्तेरि
तिवा; पादनात्। नन्वनेनासिद्धिरेवोक्तो स्यात्सा च प्रागेवोक्तेति कि
मनेन। नच बाध्यं लिंगाभावमात्रमसिद्धिः। साध्यलिंगव्याप्ति ना
मनुमानांगानामभावोऽत्रापाद्यत इति भेदइति। तथात्वेपि व्याप्यत्वा
सिध्याद्यनिस्तारादिति। मैवं। अनुमानाभासानामसत्त्वापादनमुखेना
साधकत्वस्यात्रापाद्यमानत्वादिति। तदिदमुक्तमिति तर्कबाधितत्वे
नानध्यवसितइति। न विद्यते अवसितमध्यवसायः साध्यसिद्धि
र्यस्मात्तथोक्तइति। एतेनानुमानमिथ्यात्वं परस्येष्टमेवतत्कथ
मापादनमिति निरस्तं। नन्वेवं व्याख्यानेहेतोः कोदोष उक्तः स्या
त्। अनध्यवसितेति क्रमः। तदर्थमित्यनध्यवसितइत्यस्या

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

कमेवापराधीनप्रकाशं। सोपाधिकं तु पराधीनस्य प्रकाशमपि। ते
नस्वप्रकाशत्वेपि व्यतिरेकावच्छिन्नस्य स्यादेव दृश्यत्वमिति चेन्न। व्यतिरेका
वच्छिन्नस्य सत्यत्वे नैकांतिकता तादवस्थ्यात्। मिथ्यात्वे किमनेनासि
पि श्रेनोव्यतिरेण। प्रत्युत तस्य पक्षतया भागासिद्धिश्च स्यात्। दृश्यत्वव्याति
मिति रेकावच्छिन्नदृश्यत्वेविप्रातिषिद्धं च। अत एव मतोवाच इत्यादिश्रुत
योप्यन्यथायोजनीया। निरूपाधिकरूपेपुनस्तदवस्थो व्यतिरेका
निश्चयः। एकत्वासौ ज्ञानमपि सोपाधिकविषयं चेन्न मोक्षसाधनं
स्यात्। निरूपाधिकविषयत्वे दृश्यत्वापत्तिः। किं [redacted] च दृ। हदिनोदर्शि
खि नेदेवदत्तोपि दृष्ट एव। एवमविनाश्मनो दृश्यत्वेप्यात्मा दृष्ट एवेति किं
मनेन। तथापि शुद्धेन रूपेण न दृश्यत्वमिति चेत्। मादर्शोऽस्येप्यात्मेति ग

१ १० लेनावच्छेदकात्मप्रकाशानीतरीयकत्वात्। अवश्यमात्माप्रकाशत इ
त्यंगीकार्यं। तस्य मानससंवेदनायितायां वृत्तिविरोधात्। संविदकर्मतामत
रेणापरोक्षस्य संविदधीनताप्रकाशताविरोधात्। परिशेषात्। ततः स्वप्र
काशता सिद्धिरिति। तत्रेदं वक्तव्यं। किमात्मनो निरूपाधिकरूपम
पराधीनप्रकाशकमुत सोपाधिकमपि। आद्ये किमनेन अनुकूलप्रति
कूलसंबंधिनः सोपाधिकस्यापराधीनताप्रतिपादनेन। द्वितीये कृशा
नमात्रस्यात्मन्यप्रवृत्तिप्रसंगात्। सर्वप्रत्ययवेद्ये च ब्रह्मरूपे व्यवस्थि
तइत्यादिस्ववचनविरोधात्। किंचात्मानपराधीनप्रकाश इति वृत्तिवि न
षयो न वा। आद्ये दृश्यत्वापत्तिः। मूकोहमितिवत्स्वक्रियाविरोधश्च।
द्वितीये व्यतिरेकासिध्यासंदिग्धानैकांतिक॥ नन्वात्मनो निरूपाधि

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

स्येनेन तदभाववत्संबंधः समर्थितः॥ तथा च विपरीतव्याप्तेरेवासिद्धाभव
ति॥७॥ आत्मनोपि द्रव्यत्वादनैकांतिक॥७॥ न केवलं सपक्षस्यैवानिर
जतादेः किंतु विपक्षस्यात्म + नोपीति योजना॥ न चैतदुरुक्तं प्रागनि
र्वचनीयाभावात्सपक्षाभाव उक्तः इदानीं तद्भावः। न हि तदभावे दृ त
श्यत्वस्य तत्र प्रसक्तिः संभवतीति। सत्यं। अभ्युपगमवादोयमित्यदो
ष॥ वायनैकांतिको वा। आत्मनि दृश्यत्वस्य तत्प्रतिसमर्थनात्। अथ
वात्ममिथ्यात्वं नाभासत्वं वा अनिर्वचनीयत्वं वा सद्विविक्तत्वं वा वक्त
व्यं। तत्रानिर्वचनीयत्वे साध्ये विरुद्धत्वमुक्तं। असत्त्वसद्विविक्तत्वयोर त्व
नैकांतिकत्वमनेनोच्यते। एतेन लक्षणाविरोधोपि परिहृत॥ अ
पर आह। नात्मनो दृश्यत्वं युक्तं॥ तस्यापरार्धीनप्रकाशत्वात्। त
थाहि। ममेदमनुकूलं प्रतिकूलमिति विज्ञानस्याविच्छिन्नप्रकाशा वा

तत्रासत्त्वमपरिसंख्यातादभ्यायान्नपरेणागीकृतमिति। वाऽनिर्वचनीय
विन्यासभेदेनापि अनिर्वचनीयत्वमेव परस्याभिप्रायप्राप्त। ततोऽनि
र्वचनीयेन वसपक्षेणाभाव्यं। यथानिर्वचनीयासिद्धेरप्रसिद्धविशे
एवं षणत्वाद्युक्तं तत एव सपक्षाभावाद्वियदादिव्यतिरेकं सर्वं विपक्ष इति
शुक्तिरजतादौ विपक्षे वर्तमानत्वात्साध्यविपरीतव्याप्तो विरु
द्धो हेतुरिति॥ ननु रजतं दृष्टमिति भ्रममात्रत्वादिति शुक्तिरजत
स्य दृश्यत्वाभावं वक्ष्यति। अतः कथं न विरोध इति। यथा न वि सत्यं
रोधस्तथा तत्रैव वक्ष्याम॥ अथवा आत्मदृश्यत्वादिति वक्ष्य
माणमत्रापि सिद्धावलोकनन्यायेन संबध्यते॥ तत्र सप
भावा क्षादित्यनेन साध्यसंबंधाभाव उपपादित॥ आत्मनोपि दृश्यत्वाद

अनिर्वचनीयमहूर्यं त्वस्य प्रपञ्चे स्माकमसिद्धेरसिद्धिरेवानक्षु
मावयं सम मनिर्वचनीयं वादेन्द्रपत्वं हेतुरितियेनान्यनरासि
द्धिः। किंन्नो मद्दन्द्रयत्वसामान्यं। तश्चास्येवविपददो यादि प्रति
वादिसम्मतमिति कथमसिद्धिस्स्यात्। साधारणप्रयुक्तहेतो
श्चविन्नेषणाधिकत्वानिराकरणे सर्वानुमानोच्छेदप्रसंगश्च
तथाच धूमानुमानेपि किमनेनदेशकालसंलग्नो हेतुः। कि
वैतद्देशकालसंलग्न इति विकल्प्य आद्ये असिद्धिः।
द्वितीये साधनवैकल्यमिति वक्तुं शक्यत्वात्। तत्राविवक्षित
विशेषं धूममात्रं हेतुरित्येव परिहारः॥ सच समः प्रकृतेपीति
तत्राप्येवं दैवोत्तरं तथाहि स्याद्वये धूमानुमाने परिहारः धूम
द्वयेपि धूमत्वस्य उभयवादिसम्मतत्वात्। नचैस सानिर्वच
नीयदृश्येमो: दृश्यत्वसामान्यमुभयवादिसम्मतं येना

मिथ्या. टीका

६ र्थापत्तेश्चेति। प्रतिज्ञानिराकरणानन्तरं हेत्वनिरासावसरः॥ तत्रादौ लिं ६.
गदर्शनं ततो व्याप्तिस्मृतिरथावसरविचारस्ततोनुमितिरिति तनै
वक्रमेण हेत्वाभासान्निराकरिष्यन्नसिद्धिं तावदाह॥ ६॥ दृश्यत्वाभा
दासिद्धो हेतुः॥ ६॥ हेतुरिति तदर्थो लिङ्गमुच्यते परेण हेतुतया अ
भिधीयमानत्वमेवास्य हेतुत्वेन तु वास्तीमिति न व्याघातः॥ दृश्य
त्वं हि परेषां वियदादिप्रपञ्चस्य न तावत्सत्त्वमंगीकर्तुं शक्यं॥
तत्र दृश्यत्वस्य वृत्तौ अनैकान्तिकत्वप्रसंगात्। अवत्तावज्ञानासि
द्धिप्रसक्तेरतोऽसदेवेति वाच्यं। तथाच दृश्यत्वाभावादुद्धासि
द्धो हेतुः। मास्तु सत्त्वं दृश्यत्वं। अनिर्वचनीयत्वं तु विद्यत एव। अतो
ना सिद्धिरित्यत आह॥ ६॥ अनिर्वचनीयासिद्धेरेव॥ ६॥

६

५

६

न तथा परिहारः स्यात्। अनिर्वचनीयस्य स्वरूपत एवासमा
क(?)सिद्धेः। न चासिद्धांश्च य सामान्यसिद्धौ भवति। अ
थना दृग्जन्यफलाश्रयत्वं दृश्यत्वमिति परेणोक्ते कथं वृत्ति
व्याप्यत्वस्य साधारणस्य। तन्मि विपक्षैकदेशीकृतत्वेन अनैका
न्तिकतापातात्। ज्ञातताक्षणस्य फलस्य अन्यत्रैनिराकृतत्वे
न अस्मन्मते दृश्यत्वाभावादसिद्धो हेतुः स्यात्। ज्ञाततैकैका
रे चिवृत्तीमात्रानतीन्द्रियेषु च दृश्यत्वस्याभावेन भागासिद्धेः। असि
द्धो हेतुरिति नयोगविभागः कर्तव्यः। तेनाश्रयासिद्धस्वरूप
हेत्वादि भवति। उपपत्तिस्तु पूर्वोक्तैवानुसंधेयेति। न तु दृश्यत्वा
भावादिति रिक्तं न तस्मात्सिद्धत्वं नाम। अतः कथं हेतुहेतुमद्भावेऽपि
मैवं। सामान्यादिविशेषभावेन रूक्षत्वादिरूपात्वयोरिवोपपत्तेः।
व्यवहारे वा त्रैवासाध्यत्वेन दोषः। एवमुत्तरत्रापि वेदितं

व्यं। व्याप्तिभंगभेदाः विरुद्धानैकान्तिकानध्यवसिताः। तत्र वि
रुद्धो विपरीतनिश्चयं करोति। अनैकान्तिकः संदेहमुत्पादयति।
अनध्यवसितस्तु ज्ञानमेव न जनयति। तदिदं दूषकैकमानुरोधे व
न व्याप्यभावमुद्भावयन्ननु विरुद्धतां तावदाह ॥ १७॥ अनिर्व
चनीयासिद्धेः दृश्यत्वपक्षाभावाद्विरुद्धः ॥ १७॥ हेतुरिति सर्वत्रा
नुवर्तते। न तु साध्यविपरीतव्याप्तो हेतुर्विरुद्धो उच्यते। न तु सपक्षस्य
न्यः। तथा सति केवलव्यतिरेकिणो हेतोरनध्यवसितविशेषस्या
पि विरुद्धत्वप्रसंगः। तत्कथं सपक्षाभावाद्विरुद्ध इति। कथं चाने
वचनीयासिद्धेः सपक्षाभावः। अपि अनिर्वचनीयता मिथ्यात्वमिति
परेणोक्तमिति। मैवं। इयं हि दृश्यते। यावन्तो हि मिथ्यात्वविक
ल्पास्ते सर्वे मा सत्वानिर्वचनीयत्वा बाह्यतदुपपादितं।

तत्रासत्वमपरिस्थितादिभयान्नपरेणागीकृतमिति।वास्तविक
विन्यासभेदेनापि अनिर्वचनीयत्वमेवपरस्याभिप्रायप्राप्तं।ततोऽनि
र्वचनीयेन वस्तपक्षेणभाव्यं।यथानिर्वचनीयासिद्धेरप्रसिद्धविशे
एवं षणत्वाद्युक्तं तत एव सपक्षाभावाद्वियदादिव्यतिरिक्तं सर्वं विपक्ष इति
शुक्तिरजतादौ विपक्षे वर्तमानत्वात्साध्यविपरीतव्याप्तोविरु
द्धो हेतुरिति॥ननु रजतं दृष्टमिति भ्रममात्रत्वादिति शुक्तिरजत
स्यैदं दृश्यत्वाभावं वक्ष्यति।अतः कथं न विरोध इति। यथा न वि सर्व
रोधस्तथा तत्रैव वक्ष्यामः।अथवा आत्मादेः दृश्यत्वादिति वक्ष्य
माणमत्रापि सिद्धवल्लोकनन्यायेन संव-नो+ च्यते॥तत्र सप
भावा क्षादिसमेनेनसाध्यसंबंधाभावउपपादितः।अस्मनोपि दृश्यत्वादि

र्थापत्तेश्चेति।प्रतिज्ञानिराकरणानन्तरं हेतुनिरासावसरः।तत्राद्दौलि
गदर्शनं ततो व्याप्तिस्मृतिस्तथावसरविचारस्ततोनुमितिरिति तन्नै
वक्रमेण हेतुमाभासो कारिष्यन्न सिद्धिं तावदाह॥छ॥दृश्यत्वाभा
वासिद्धो हेतुः॥छ॥हेतुरिति तदर्थो लिंगमुच्यते।परेण हेतुतया अ
भिधीयमानत्वमेवास्य हेतुत्वं न तु वास्तवमिति न व्याघातः।दृश्य
त्वं हि परेणवियदादिप्रपंचस्य न तावत्सत्यभंगीकर्तुं शक्यं॥
तत्र दृश्यत्वस्य वृत्तो अनैकान्तिकत्वप्रसंगात्।अवस्तावज्ञाना सि
द्धिप्रसक्तेः।ततोऽसदेवेति वाच्यं।तथा च दृश्यत्वाभावाद्वयासि
द्धो हेतुः।मा भूत्सत्यं दृश्यत्वं।अनिर्वचनीयं तु विद्यत एव।अतो
नासिद्धिरित्यत आह॥छ॥अनिर्वचनीयासिद्धेरेव॥छ॥

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

मि
८ न्चनव्याघातादिदोषप्रसंगः॥ किं मुख्यव्यवहारसत्त्वं॥ प्रपंचस्येति।
तदनुपपन्नं। तथा सति प्रपंचस्य व्यावहारिकसत्तास्वीकारवैय्य
र्थ्यप्रसंगात्। निषेधप्रत्ययस्य तु आश्रयत्वे विधिप्रतीतत्वं कस्मान्न
स्यात्। नहि विधिनिषेधयोर्वस्तुत्वे कश्चिद्विशेषः॥ एतेन स्वात्मता
ष भावसमानाधिकरणतया प्रतीयमानत्वं मिथ्यात्वमिति निर
द स्तं। तदेतद्यथा कृतासत्तानिर्वचनीयत्वाभ्यां न बहिष्कृतमिति न
पृथगाश्रीय दूषितं। नन्वाश्रयासिद्धिरस्माकं न दोषः॥ परोपि
तथांगीकुरुते। निरूपाख्यस्याप्याश्रयत्वेस्युक्तत्वात्। तत्कथं तदु
मध्यापि द्भावनं। इत्थं परोवैय्यात्यमात्रेण तथागतमतमनुसृत्य तथा
हा॥ तथापि नाशोसिसिद्धांतः॥ ॥ तथात्वे निरूपाख्यस्यापि
४ प्रतीत्यंगीकारप्रसंगात्। प्रपंचस्य व्यावहारिकसत्तास्वीकारवैय्य-

५ तासाधने तु गगनारविंदस्याश्रयतासत्ताविरहात्। अपि ना
तु निरूपाख्यत्वादिति चेन्न। तथा सति शशात् गगनारविंदादि
सत्ताप्रतीतौ तत्रसुभिरताः। तासाधने आश्रयासिद्धिर्नोद्भाव्ये
ते। अस्त्वेवमंगीकारवैकल्येनात्र भविष्यतीति चेन्न। काल्पनि
कीं गसाकल्यस्य सर्वत्र सौलभ्यात्। तथा च साधनतदा
भासनियमो न स्यात्। वाद्याद्यभ्युपगमेन नियम इति चेन्न।
कथाभासप्रबंधे असत्साधनदूषणयोरपि सत्त्वप्रसंगात्। किं
चैवं सति प्रकृतानुमानस्यापि न तत्त्वावेदकत्वं स्यात्। गगनार
विंदस्यापरोक्षप्रतीतिर्नास्तीति चेन्न। तथा सत्यतींद्रिय
प्रपंचभागस्याप्यधिनाश्रयत्वं स्यादिति। यदप्युक्तं निषेधप्रत्ययस
तोप्याश्रयत्वं संभवति। यथा वंध्यासुतो न वक्तेति। अन्यथा स्व

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

नोपीति चेन्न। अस्तु वा वदाश्रयासिद्धिसंदेहेप्यनुमानमस्तु। धर्मिण्यै
व। व्यावहारिकसत्तास्वीकारादाश्रयतोपपत्तेः। तच्चेन्न। केयं व्या
निर्वाह वहारिकी सत्ता। यदि व्यवहारहेतुस्तदासिद्धिर्निःक्षमापहता। व्यर्थं च व्या
ति वहारिके विशेषणम्। सत्तामंगीकृत्य पुनस्तन्निषेधे परस्यापसिद्धां
तश्च। पारमार्थिकसत्त्वमेव निषिध्यते न तु व्यावहारिकी सत्तेति चे
न्न। किमिदं पारमार्थिकत्वं नाम। अव्यावहारिकत्वमिति चेन्न।
निषिध्यतां न नो हानिः॥ अबाध्यत्वमिति चेन्न। अबाध्यत्वनिषे
धो बाध्यत्वमेवं विना तच्च सत्तानिषेध इति कुतो व्यावहारिकीस
त्तापि। इतरेतराश्रयदोषो वा स्यात्। भ्रांतिसिद्धसत्ता व्यावहा
रिकी सत्तेति चेन्न। तथा सति नास्ति सत्त्वेऽस्य नाश्रयतेव। ननु प्र
तीतिगोचरतामात्रेणाश्रयतोपपत्तेः। किं सत्त्वमा। सुरभि

४ सक्तिः। तदन्यान्चेत्सिद्धसाधनतैव। सत्यमबाध्यं बाध्यं मिथ्येति। तदि
भ देके इति चेन्न। तर्हि बाधो विकल्प्यः॥ अन्यथाविज्ञातस्य सम्यग्ज्ञाने
न्चेन्न। सिद्धसाधनतैव। क्षणिकत्वादिनाविज्ञातस्याक्षणिकत्वादिवा
त धकज्ञानविषयस्य आत्मांगीकृतत्वात्। प्रतिपन्नोपाधौ त्रैका भि
लिकसत्यताप्रतिषेध इति चेन्न। सत्यताया एवाधाप्यनिरूपणा
त्। किं चैवं सति अत्यंतासत्त्वमेव प्राप्तमित्याश्रयासिद्ध्यादिप्रसत्त्या
वृत्तिः। सत्त्वनिषेध एव क्रियते नासत्त्वविधिरिति चेन्न। स
सतस्या त्वनिषेधातिरिक्तस्याभावात्। भावेपि सत्यत्वनिषेधे इति ने
वाश्रयासिद्धिः स्यात्। असत्त्वमनाश्रयत्वे प्रयोजकं न सत्त्वा
भावइति चेन्न। नियामकाभावात्। तत्रैव समं प्रतिवादि

नसिध्दसाधनतातादवस्थ्यमिति। विसिष्टसाधनाददोषइतिचेत्।
तथापिदेशकालपरिच्छिन्नेषु घटादिषु व्यवस्थाश्रयणेन सि
ध्दसाधनतैवेति। अथैवंब्रूयात्॥ यादृशं सदसद्वैलक्षण्यं
सद्वादिनामनिष्टं तन्मिथ्यात्वमिति [struck]। तत्राप्येतदेवोत्तरं।
तथाहि। सदसद्वैलक्षण्ये मिथ्यात्वेंगीक्रियमाणे सति असिध्द
साधनता। अप्रसिध्दविशेषणतावैयर्थ्यनीति। एतच्चदृष्टांत
प्रदर्शनप्रस्तावे वक्ष्यामः। सर्वत्रासद्विलक्षणत्वसाधनवैयर्थ्य
चासत्त्वविवेक [struck] मिथ्याभावस्य साध्यत्वान्नोक्तदोषइतिचे
न्न। सत्त्वान्तरविवेकांगीकारेण सिध्दसाधनत्वात्। सद्यतानाश्रय
त्वं सत्त्वविवेकइतिचेत्। केयं सद्यता नाम। अर्थक्रियासाम
र्थ्यादिलक्षणा चेत् तदनाश्रयत्वे साधने परस्यापसिध्दांतप्र

३ दसद्वैलक्षण्यमिथ्यात्वे सिध्दसाधनता॥६॥ प्रतिज्ञादूषणप्रस्तावात्साधनत्रा
ह्येत्वप्रभवसाधन४। करणसाधनत्वे हेतुदूषणं स्यात्॥ सदसद्वैलक्षण्ये मिथ्या
त्वेंगीक्रियमाणे विमतं सद्विलक्षणं [struck] असद्विलक्षणं चेति प्रतिज्ञार्थः
स्यात्। तत्रासद्वैलक्षण्यप्रपंचस्यास्माभिरंगीकृतमेवेति सिध्दसाध
नता भवति॥ ननु सद्वैलक्षण्ये न सहासद्वैलक्षण्यमत्र साध्यते तत्कथं
मेष दोष इति [struck]। मैवं॥ नहि सिध्दमसिध्देन सहोच्यमानं मसिध्दं भवति॥
सद्वैलक्षण्यविसिष्टासद्वैलक्षण्यसाधनाददोषइतिचेत्। तथा
पि सिध्दसाधनत्वेव। सत्तोपि सदंतरवैलक्षण्यांगीकारात्। सदस
द्वैलक्षण्यं नाम सदसत्त्वानाश्रयत्वमिति चेत्। तथापि न सिध्दसा
धनताभानिस्तारः। सत्त्वैकस्वभावस्य प्रपंचस्य सदसत्त्वानंगीका
रात्। प्रत्येकमुभयानाश्रयत्वमितिचेत्। तथाप्यसत्त्वानाश्रयत्वे

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

गोऽक्तत्वादितिस्यादेतत्। न वयं मिथ्यात्वं मासत्वं गगनकुसुमसमं प्रपञ्चमाच्च
क्ष्महे। येन साध्यधर्मस्याश्रयासिद्धिः स्वपक्षसिद्धान्तो वा स्यात्॥ किं त्वनिर्वच
नीयमेवेत्यत आह॥ ॐ॥ अनिर्वचनीयासिद्धौ प्रसिद्धविशेषणे॥ ॐ॥
पक्ष पक्ष इत्यनुवर्तते। अत्र पदेन तदेकदेशो धर्मो प्रपञ्चो लक्ष्यते। अप्र
सिद्धं विशेषणं यस्मिन्निति मुख्यार्थो वा। अनिर्वचनीयं स्वरूपनिर्वचना
नर्हमुच्यते। न चैतदागमेतदनुमानादिसिद्धं सर्वस्यापि निर्वचनार्हत्वा
त्। अन्यथा स्वव्याघातो मूकता वा स्यात्। अतो निर्वचनीयताभिधाने
विमतस्या
पक्षोऽप्रसिद्धविशेषणो भवति। अयमपि + मिथ्यापदेन + वचनमनि
ननु मित्तो दोष इति ज्ञातव्यं। सदसद्विलक्षण्यमेव मिथ्यात्वं ब्रूमो नासत्वं। एत
देवानिर्वचनीयता। नतु निर्वचनानर्हत्वं। अतो नोक्तदोष इति तत्राह॥ ॐ॥ स
+सर्वथा+

२ नोक्तिनामत्तामदं दूषणमिति सूचयता नुक्तोपालम्भो यं परेण प्रपञ्चासत्वस्या
साधनादिस्वासिद्धिनिरस्तं भवति॥ ननु जगतो ऽभावादिति हेतुरसिद्ध
श्चेत् सिद्धं परस्यापि मतं किमप्रसिद्धविशेष्यता करिष्यति। असिद्धश्चे
त् तथापि आश्रयासिद्धत्वसाधकाभावादिति चेन्न॥ मैवं। यदि जगद
भावो न साध्यते तदा जगतो भावा साध्यधर्मस्याश्रयासिद्धिः स्यात्
ततश्च विशेष्याभावाद्विशिष्टाभाव इति प्रतिज्ञार्थो बाधितः स्यादित्येवं प
ह रोगिणं प्रति म परस्य दोषोद्भावना तु। मिथ्यात्वेन किमसदुच्यते उतान्य
त्किमपीति विकल्पेनोपक्रमान्न छलप्रसंगः॥ मिथ्यापर्यकथाक्रमविशेष
णार्थं विकल्पः। अथवा जगतोऽसत्वप्रतिज्ञाने ऽपसिद्धान्तमनेनाचष्टे।
तथाहि। पक्षः प्रतिज्ञार्थः प्रपञ्चस्य असत्वलक्षणः स आश्रयासिद्धः॥
आश्रयः सिद्धान्तः तदाश्रयेण कथाप्रवृत्तेस्तस्मिन्न सिद्धः। तद्विरुद्ध इति
यावत्। कुतः जगतो ऽभावात्। भावत्वेन असद्विलक्षणत्वेन परेणा

द्वैवं नाताता दोन दोष इ । गोर्नि पद्रास्य इ मेत त्व । समातपन्नो । इच्छन्त
मिथ्यात्व वसपतिरोध । सीमति पन्न गहणेमम । ध्यावि केनत्वा । इह वीत
दोषा नरासोपि ह तं श्यादि ति श्रु कि रजतामिलवनोर्थं । यथापि परणास
मंथे चेदा दयव प्रयोगो [illegible] विह तद्द्वितिन भै वानुवादेण्युक्तः । तथाप्यु
पनयनि गमनयोरसा । धकनीमत्वादनुवादार्हवानां । स्वाति स्ववदर्तु न्यन
सुरा यथाद्वि [illegible] कृतिः तत्क्षा न्यत्रो पपादि इति । एवमनुवदतां आभि कीनाभान
गह स्थान मपि पक्षु त्वितित त्वात । एवम नूह त मनुमानं दूष्य न्यत्र म इ ।
ता पक्षमया द्वैप्राद शाक्य मं दोषमात । ॥ ६ ॥ अस्यु के जगतो भाग वारह । आत्मासि
श्रुः पक्ष ॥ ६ ॥ इति भाष्ये प्रति इनोकेवल मीतरोष ठं । अन्यात इतादिब
दोसश्च आत्मरोषमरणा भावाश्रया सिद्धः । पक्ष इति तदे व दवधा व्यपर्मा
त्व ध्यतोय द्वारा सम्पर्य कहुवीहार्थ तमुख्यार्थ एव पक्षमत्र । स इस्तु क उल्लने

अपाययतान्यासौ कायवाङ्मिलानामने कथा [illegible] चाया तामनथानरानव [illegible] वास वि
ध्यावमगामिध्येदि । । निभनला । अत एव न तद नुयामहे इहा [illegible] पात । तत्र
ताम न्यायनाकृतादितमपत्रामिथ्यात्वानुमानमनुवदति । [illegible] विभर्त
मिथ्यादृष्टत्वाघादिध्यंतयापत्याभासंभात पन्नो । ॥ ६ ॥ तत्रमिथ्यात्वक त्रस
ण्यान्प्रमाणवाधः अप्रकृतत्वादोष श्चार्थ तावदस्याद्व ति [illegible] वमतामत्र्य कः ।
१ शमनुमनेकान्तत्वपिसाध्यविरोधोपादानात [illegible] इव्यापितिस्थः । तथा
चसत्त्वमिथ्यात्वात्यवात दृष्टान्त वाद्दामिथिति विपर्यायविमदादिन्युक्तमवति ।
पर्पदिस्मदादिस्यमरकम्पानेवर्हको । अवयवकानुकाउच्चदोषानिस्साररा
तपयद्यापि ह सत्वक कुरवनमयतिरिकि । तथाप्यकुटिले आन्वये [illegible] सोस
वातिमकुटिला व्यति रके आदरणाम दृदियन [illegible] त्वर्तुम द्विद्यतस्य तस्य
त्वयपर दृयतामयवादि तिसाध्यारणमथमोगादेसर्वोपसीकारस्यमि

नैवगातावोनदोषम् ।गोर्भपदृास्यदृश्योत वद ।सभातपर्न ।इश्यन
मिथ्यात्ववसयेतिरोध ।संप्रतिपन्नग्रहणेनम ।ध्यविकल्ता ।इह्वीन
दोषाभिरासोपिह तदस्याद्दितिशृकि रजतामित्वेवनोर्क ।यद्यपि परणस्य
मर्थेर्थे चादयवप्रयोगो [illegible] विहितइति तभैवानुवादपुक ।तथाप्यु
पनयनिगमनयोरसा ध्यक्तोमत्वादनुवादार्हतानास्ता तिस्वइदुन्मन
सुका यथादिष [illegible] कृत। तत्रान्यत्रो पपाद्दितं ।एवमनुवदता आत्म कीनामान
महस्थानमपि पक्ष्विते तंशवात ।एवमनूद्दितमनुमानदूष्यन्नभम इ ।
त्वा मध्यमप्राप्तेमादशास्त्रदोषमाह ॥ उत्पुकेजगताशावारहाअथासि
श्चापक्षइय ॥ इतिभामवादिनोकेवचनमिति तत्रो पड़ा ।अन्यत्रिहत्वादिव
दसिध्य आश्रयासिद्धस्वासावाश्रयासिद्धः ।पक्ष इतितदक दवरुपा ध्यधर्मो
लक्ष्यते ।य द्वाम सम्यग्धेतुरीहितातमुख्यार्थए वपक्ष [illegible] कडलाने

अपेय भा
१
मापत्वमात्मा रूपयत्विन्नमायनेकथा [illegible] वाता तार्थ तरानव [illegible] वास पि
ध्याकनमगामिथ्योदिता + मिथ्याता + अतएवनतदनुथामहीदहा पातातेन
तामन्वाया नाद्दिनोददतंत्र पंवामिथ्यात्वानुमानमनुवदति ॥ विमर्त
मिथ्याहय्सत्वाद्यादिशतवदामयासंप्रतिपन्न ॥ तदिमिथ्यत्वक ऋत
णिप्रमाणराध्य ।न्यूकरजतादोस्मश्चार्य तावदस्याद्द [illegible] तिवमतामन्यूर्क ।
नामकनेकाप्यत्वपिसाध्यविरोधोपाददानात [illegible] द्वाधाशिद्धि ।तथा
वाचनलत्वामिथ्यात्वात्पोक्तादृशादवाद्दाभविततिविपर्यायमद्दादित्युर्कत्वाति ।
र्थिदिमरादिस्वेयरकम्यं ।नेवर्त्वमं ।जवच्छदकानुकानुकादोषानिरासारा
तपदापिहतत्त्वकुतन्यमयातिरकि ।तथाप्यकुटिलेजन्व [illegible] सोस
यतिनकुटिलोयति रकेआदरणाभद्ववियक्न [illegible] इतुमदित्वतत्पत्वे
म्यपञदर्शतभमवद्दितिसाध्यारणप्रमामादेवसर्वोपसंहारस्मै

श्रीमध्वेशो विजयते ॥ ॐ ॥ नत्वा विश्वोदयस्थेमलयहेतुं पतिं श्रियः ॥ कुर्मः प्रप
ञ्चमिथ्यात्वमानखण्डनपञ्चिकां ॥१॥ जन्माद्यस्य यत इति सूत्रकारेण जगदु भगवता
दयादिनिमित्तकारणत्वेपरस्य ब्रह्मणो लक्षणमभिहितं । नच जगत्सत्ये
तामंतरेण तद्वाक्ष्यत्वं संभवति । सत्ये च परोदीरितप्रपञ्चमिथ्यात्वप्रमाणो
स्याभाससतावुस्यादनेनाविनापपद्यत इति । तदर्थमिदं प्रकरणमारभते भ
गवानाचार्यः । ननु स्वकथस्वपक्षसाधनेनैव निर्णयस्सत्यं । तथापि शा
स्त्रैकदेशासंबंधित्वस्य करणस्य न दोषः । विज्ञायते च कालातीतताव्युत्पा
दनेन स्वपक्षसाधन [illegible] प्रकारोर्यथानन्वविगीतासशिष्टाचारं परंपराप्राप्तं
प्रारिप्सितपरिसमाप्त्यादिप्रयोजनकं किमपि मंगलं कस्मादाचार्येणानु
ष्ठितं वा नेति चेन्न । कथमेतदवगतं । [illegible] अनुपलंभा [illegible] दिति चेन्न । तत् भा
कालीनस्याधुनोपलब्धुमशक्यत्वात् । ग्रंथे निबद्धानाभावस्तावदस्य
अक्षतथा इति चेत् । किमतः । नहि ग्रंथे निबद्धानमेव तदनुष्ठानं ॥

श्रीमध्वेशो विजयते। ॐ॥ नत्वा विश्वोदयस्थेमलयहेतुं पतिं श्रियः। कुर्मः प्रप
ञ्चमिथ्यात्वमानखण्डनपञ्चिकां॥१॥ जन्माद्यस्य यत इति सूत्रकारेण जगद् भगवता
स्याद्याभिन्ननिमित्तकारणत्वं परस्य ब्रह्मणो लक्षणमभिहितं। न च जगत्सत्य
तामन्तरेण तद्धातृत्वं संभवति। सत्यपि न परोदीरितप्रपञ्चमिथ्यात्वप्रमाणा
नामाभासता व्युत्पादनेनाविनोपपद्यत इति। तदर्थमिदं प्रकरणमारभ्यते भ
गवताचार्यैः। ननु स्वकथं स्वपक्षसाधनेन विना निर्णयः। सत्यं। तथापि श्रा
न्तोक्तदेशे संदिग्धत्वात्स्वकारणस्य न दोषः। विज्ञायते च कालातीतता व्युत्पा
दनेन स्वपक्षसाधन प्रकारोऽपि। नन्वविगीतशिष्टाचारपरंपराप्राप्तं
प्रारिप्सितपरिसमाप्त्यादिप्रयोजनकं किमपि मंगलं किं स्याद्वाचार्येणानु
ष्ठितवानिति चेत्। कथमेतदवगतं अनुपलं दिति चेन्न। त भा
कालीनस्याधुनोपलब्धुमशक्यत्वात्। ग्रं थे निवेशनाभावस्त्वादरस्य
अभावादिति चेत्। किमतः। नहि ग्रंथे निवेशनमेव तदनुष्ठानं॥

991
3792

420

मिथ्यात्वानुमानुखंडन ।।

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

श्रीमध्येशो विजयते ॥ नत्वा विश्वोदयस्थेमलयहेतुं पार्वतीं त्र्यधः ॥ कुर्मः प्रप
ञ्चमिथ्यात्वमानखण्डनपञ्चिकां ॥१॥ जन्माद्यस्य यत इति सूत्रे कारणं जगद् भगवता
द्व्याद्युपादाननिमित्तकारणत्वं परस्य ब्रह्मणो लक्षणमभिहितं । न च जगतः सत्य
त्वाभ्यन्तरेण तद्व्याप्तत्वसंभवादिति । सति च परोदीरितप्रपञ्चमिथ्यात्वप्रमाणो
न्याभासतापूर्वोत्पादनेनाद्वैतपक्षं तदुक्तं । तदर्थमिदं प्रकरणमारभ्यते भ
गवतावार्त्तिकः । ननु स्वकथस्वपक्षसाधनेनैव वादिनां निर्णयः सम्यक् । तथापि श्रा
न्तेकदेशस्य संबन्धित्वस्य करणस्य न दोषः । विज्ञायते च कालातीततामूल्या
दनेन स्वपक्षसाधन [illegible] प्रकाराणां निर्विगाताः सम्यक् चार्थं परपक्षप्रा
मारोपितत्वपरिसमाप्यापि प्रयोजनकं किमपि मंगलं किं स्यादाचार्यैर्निरनु
ष्ठितवानितिचेत् । कथमेतदवगतं [illegible] अनुपलब्धे [illegible] इति चेन्न । त भगवता
कालीनस्यापि धूनोपलब्धमत्रासत्वात् । मं[illegible] थानि नैत्रानापाक्काद्यन्त्य
कस्य [illegible] इति चेन्न [illegible] इ । किमतः । नहि मंगलेन निर्विघ्नमेव तदनुष्ठानं ॥

श्रीमध्वेशो विजयते ॐ ॥ नत्वा दिव्योदयस्य मलयहेतुं पातित्रयः ॥ कुर्मः प्र

पंचमिथ्यात्वमानस्य खण्डनं पंचिका ॥१॥ अस्माद्धस्य पत्रद्वितीय स्वकारणजगद् जगतः

स्याद्यानिमित्तकारणत्वं परस्य ब्रह्मणो लक्षणं भगवता कृतं ॥ न च जगतस्स

त्यत्वान्तरेण तद्ब्रह्मलक्षणं संभवति । तस्य न परोक्तरीत्या प्रपंचमिथ्यात्वप्रमाण

स्याभासता बुध्याद्दनेनाद्वैतापपद्यते इति । तदर्थमिदं प्रकरणमारभ्यते

महताचार्यैः ननु स्वकथस्वपक्षसाधने नाविनाभिनिर्णयः सम्यं । तथापि त्रा

लोकदृष्ट्या संबंधित्वस्य कारणस्य न दोषः । विज्ञातार्थ तदेकालातीततया बुध्या

दृष्टेन स्वपक्षसाधन [illegible] प्रकाराणि मन्दिर गीतासु शाश्वतं परपरप्राप्ति

शास्त्रितपर्यन्तमापाद्य प्रयोजनत्वं किमपि मंगलं किं स्यादाचार्यैर्मान्

न्दृष्टबाधितत्वेव । कथमेतद्वगतं [illegible] अनुपपन्नं [illegible] इति चेन्न । तत् भा

कालीनस्याधुनोपलब्धुमशक्यत्वात् । [illegible] र्थ निवेशमानाभावस्यादृश्य

बहु [illegible] इति चेन्न [illegible] । किमतः । नन्वर्थे निवेशनमेव तदनुष्ठानं ॥

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

420

मिथ्यात्वानुमानखंडनं ।।

~~331~~
3792

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

02; 12 R68 JAY N?

पूर्णप्रज्ञ ग्रन्थालय

पूर्णप्रज्ञ ग्रन्थालयः

ग्रन्थनाम मिथ्यात्वानुमानखंडनटीका

ग्रन्थकर्ता जयतीर्थः

लेखकः 1X20 पत्र

लेखनकालः ग्रन्थपरिमाणं 20 पत्राणि

सामान्यसंख्या ५ विशेषसंख्या

Acc No 3651

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

मि.

१०.

420

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

ताभिर्व्यञ्जकेलिंगवचनेनप्रसिद्धः। तथाप्यर्थस्यैवविवक्षित तत्रान्वलक्षण
मेवो[illegible]केनित्यमेववर्तते॥७॥ निदर्शनं दृष्टान्तः॥४॥ निदर्श्यते साध्य
साधनेभयोर्व्याप्तिर्यस्मिन् तन्निदर्शनं। व्याप्तिग्रहणस्थलमिति यावत्।
तद्द्विधा नमूदाहरणं प्रसिद्धमनेनेति यस्मात् दादालीत्यनेनेदं प्रकरणं
मा कृतवानाचार्यो तस्तु तत्प्रणीश्चापि ज्ञायते॥८॥ यो दृश्यते सदानं
दनित्यम्यकश्चिदात्मना॥ निर्दोषादिनिह केन्याप्यगुणैर्वेदरमाप
तिं॥८॥ दृश्यत इत्यनेन दृश्यते लब्ध्यया बुध्येत्यादिश्रुतिसूच्यते।
तेनयदुक्तमात्मनोपि दृश्यत्वादिति तदपपादितं च। दृश्यते चेद्दृष्टा
दिमत्वेनानित्यत्वं प्रसज्यत इति चेन्न। निर्दोषैर्दृश्यत्वादपि व्यक क्षा
ज्ञानात्मकत्वेऽजडत्वात्। तदाह सद्दानं दति। उक्तं भूतलक्षणा

प्र.
१०. नधर्मवत्वात्तद्व्युदासार्थं साध्यग्रहणं। समानधर्म्म गुणपक्षे
व्युदासार्थं समानेत्यथ। साध्यलक्षणमपहाय साक्षाद्वेति गतित
प्रसंगः। शेषपूर्ववत्॥७॥ साध्यविपरीतधर्मविशिष्टार्थ
पक्षं४॥७॥ विपरीते विरुद्धः। यथानित्यत्वसाधने निरवयव
मत्वा तेन पक्षसपक्षव्युदासः॥७॥ पक्षमर्थं प्रतिज्ञा॥७॥
नन्वेवं सति पक्षे उत्पादः प्रतिज्ञात्वं स्यात्। न स्यात्। येनाका
रेणार्थः परं प्रति प्रज्ञापयिषितः तथा तन्निर्देशस्य विव
क्षितत्वात्। अतएवानागमने प्रसंगः॥७॥ लिंगहेतुः॥८॥
व्याप्तिबलेनार्थगमकं लिंगं। यद्यपि हेतुशब्दः साधन

न
धं
ता
ता
१व
पतिः
यने
ाक
णा।

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

शुक्तिरजतस्थलेष्वनुवर्तते। अकारणेऽदृष्टात्तद्भ्रमात्मकोपार्थः।
कान्तिदूषादिदोषमसि स्यादेव तत्रार्थसिद्धि। अन्यथा नेकावाऽप
रकावाऽप्रमापादकतायां एकैकस्यातिप्रसक्ततायां। किंनिदृष्टात
दोषइति तत्र गुणदोषयोर्द्वितायां। नापमवसरइति सर्वानास्तमु
वाधिदोषमाह॥ ॥ प्रमाणविरुद्धत्वमुपाधिः॥ ॥ नन्व
नपणवाक्यस्वेशाऽऽत इदं प्रमाणान्तरविरुद्धत्वात्। नाहं स्यात् मन्त्व
ममुपाधिः। आप्त्वप्रकाभावस्याभिन्नत्वादिति। मेवं।
अन्यथाप्रतिपत्तिपूर्वकतदुन्मूलनेनसम्यग्बाधोबाधस्यप्र
माणविरोधस्तु विपरीतप्रमाणविषयत्वमात्रमिति भे

१८ तद्विरुद्धमिति नेयुक्तोऽयं विरोधोऽर्थापत्तिश्चेन्नभावाभावगम
कत्वात्। अन्यथा सरसद्वैलक्षण्यमपि नांगीकार्यं स्यात्। विरुद्ध
निषेधसमुच्चयस्यापि विरुद्धत्वात्। निषेधसमुच्चयस्याता
त्त्विकत्वान्न विरोध इति चेत्। तर्हि विधिसमुच्चयोप्यता
त्त्विकएवांगीक्रियताम्। लाघवात्। किंचापरोक्षप्रतीतिवि
षयत्वमुक्तं विषयान्तरं शुक्तिरजतस्याप्यस्तीति कस्यानुपपत्तिः
उत्तरत्र मात्रं चेदसतोप्यस्तीति कानुपपत्तिः। विस्तृतमेतदन्यत्र
सर्वोपप्लववेत्र॥ ॥ उक्तप्रकारेणादृश्यस्याभावात् साधनविक
लत्वं॥ ॥ रजतं दृष्टमिति भ्रममात्रत्वादित्युक्तप्रकारेण।

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

तिप्राधान्यात्साध्यवैकल्यं तावदाह ॥ ७ ॥ शुक्तिरजतस्यानि
र्वचनीयत्वाभावात्साध्यविकलो दृष्टान्त इ ॥ ७ ॥ किमुतदृष्टान्ते
न जगत इवास्य मिथ्यात्वार्थः । असत्वस्य परेण जगत्यसिसाध
यिषितत्वात् सद्विविक्तत्वादीनां चानिर्वचनीयत्वावहि
र्भावे सिद्धवत्त्वात्स्यानिर्वचनीयत्वाभावादित्युक्तं । साध्य
विकल इति साध्यसमानधर्मविकल उच्यते । न तावच्छुक्ति
रजतं सत् । बाधविरोधात् । नाप्यसत् । अपरोक्षतयाप्र
तीत्यनुपपत्तेः । अतोऽर्थादनिर्वचनीयमेतदिति चेन्न । सत्वा
प्रतीतिः । सत्वाच्च बाध इति सदसदात्मकत्वेनाप्युपपत्तेः

गुणिनोः संयोगानुपपत्तौ समवायइव तत्तद्रूपस्य समवायत्वे संयोग
वद्दृष्टत्वयोः प्रसिद्धसंबंधानुपपत्तावन्य एकः कश्चित्तादात्म्यवत्किं न
कल्पनीयः । नहि प्रक्रियापरीक्ष्यो वस्तु परीक्ष्यप्रक्रियानु ।
किंच मिथ्यात्वेऽपि कथं दृश्यत्वं गगनद्रवगंधर्वनगरस्य दृश्यप्र
पंचस्यारोपितत्वादिति चेत् । तर्हि सर्वे संबंधे दृश्यमेत ।
नवाकेनापि किंचन इंद्रियसंनिकर्षादिनियामकमिति चेत् ।
तर्हि किं मनेनारोपितत्वेनाकरणसंबंधादिनिबंधनो वि
षयविषयिभावएवास्तु दृग्दृश्ययोस्तत्संबंध इति संक्षेपः । अ
थावसरतो दृष्टान्तदूषणं साध्यसिध्यर्थं साधनान्वेषणमि

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

तद्दृष्टमिति योयमनुव्यवसायः स च भ्रमप्रमात्वानवधारितिकल्पितेन
विपक्षवृत्तित्वेन लिङ्गस्य व्यभिचारो भवेत्। तथा सति सर्वानुमा
नोच्छेदप्रसंगात्। दृश्यविषयत्वाभावेपि दृश्यानर्तकत्वमभिसंतोपि युक्त त्रभ
स्तो क्तिरजतस्यापि तदभ्युपगमेन न विरुध्यादिवादाविरोधः ८। नन्वे
नैकान्तिकदृष्टान्तस्य साधनवैकल्यं चाभिन्नस्य प्रकरणसमप्रवृत्तिरि
ति ताभ्यामेवालं किमनेन। तथा सति हेतुदोषमनाश्रित्य दृष्टा
न्तदोषाप्रवृत्तेः सोयमनुनुसंधेयः स्यात्। स्फुटप्रतिभाँबरा स
त्त्वारिस्यहेप्रकृतेपि समानं। वस्तुतस्तु नेयमाचार्यप्रक्रिया। विरुद्धा
२५ नैकान्त्यादिवर्त्तोरिकल्पितरीत्या व्यवहार इति। ॥ ६॥ विमतं सत्यं
प्रमाणदृष्टत्वाद्यदित्थं तत्तथा यथा आत्मप्रयोगात्सत्त्वमिति साधनैः ॥ ७॥

मिथ्या.
१४ द्रा सत्यं दृश्यत्वात्सिद्धस्यापि प्रयोज्यत्वात्प्रकरणसमः ॥ ८॥ विमत
मिति पूर्ववदाख्यातव्यं ॥ सत्यं कालत्रयाबाध्यं ॥ आत्मनोपि
दृश्यत्वस्योपपादितत्वान्न दृष्टान्तः साधनविकलः ६। इत्यपि
प्रयोज्यत्वात्स्वयं च मिथ्यात्वहूनतत्सत्वेपि दृश्यत्वस्य प्रयोजकं रा
क्षमत्वात्। ननु मिथ्यात्वे कृते शुक्तिरजते वर्तमानं दृश्यत्वं कथं प्रपञ्च
सत्यतासिद्धौ प्रयोजकं। कथं तदुक्तमुत्करजतमित्यादि। इदमे
स्वाकूतं। दृश्यविषयत्वं हि दृश्यमभिमतं। यल्लिसेन्द्रियकरणिनय
ज्ञानमुत्पन्नं स तस्य विषय इत्यभिसंज्ञाने व्यवस्था। रजतज्ञाने
शुक्तिकासन्निकृष्टे नेन्द्रियेण ज्ञातमिति सैव तस्य विषयः। अ
तदेवान्यदन्यात्मना अवगाहत इति भ्रमः ८। तथा च तरज

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri

धकता प्रसंगात् क्षितिक्रमः। अथ धूमाभासस्यासाधकतानामत्वात् अपि
त्वमाश्रयत्वात्। बहुलो धर्मतादिन्दातसविवेकस्यापि भास्यूर्यो गादिति तम धू
मेत। तदाव कर्त्तैरिकमर्मलोकान्नुक्रलभ्यते। उनाम तापि साधकेत्वा
भिमानात्। न प्रथमः। तद्गमनात्। लोकैकाहिमलाद्दोवन्हिमा
धू धूमवत्वादिति प्रयोगे सिद्धिमुद्भावयति। न द्वितीय हानिर्मूल
लात्। असम्यग्याप्यतीविवादेर्विनादेर्थ्यानगतोपलब्धा। नेति
चेत्। प्रातिविनाद्यमत्वासिद्धेरन्यत्रापि प्रादनानासनि वृक्षपि यदि
नाशित्वानुमानं कथमिति चेत्। तत्रापि तद्ज्ञानस्यैव साधक
त्वात्। तत्र शैयन्नेदानवच्छिन्नस्य ज्ञानमात्रस्यातिप्रसंगित्वात् द्व
यस्य सिध्यंगतायां तस्याप्यंगत्वमिति चेत्। दोषवत्वात् स

प्रसंगात्। असिद्धिपरिहारार्थमिति चेन्न। एवं वैयर्थ्य
र्थ्यात्। तथा च। असिद्धिनिवारकः साध्याभासाधक इति ल
क्षणार्थः स्यात्। सत्यसमः प्रकृते पीति चेत्। तेनानवस्थ
सितः। असिद्धिनिवाहकोत्वास्यकभामिति चेदस्तु। यदाबा
धादिप्रतिवादिनोरन्यतरस्यालिंगात्वेवसदासि
द्धिः। यदासामर्थ्यं नघटनं तदा नध्यवसित इति भेदः।
प्रकृते तर्कस्याश्रित्वासापुरस्कारेण प्रवृत्तेर्दोषद्वयं।।
न नैव सर्वज्ञस्य संकीर्णतानवसिद्धेति। ननु कथम
सत्यस्यासाधकत्वं तथा सति धूमाभासस्यासाधकत्व

कार

CC-0 No Rights Reserved. Digitized by eGangotri